

УДК 159.923.3:37.015.3:81'243
DOI: 10.31499/2617-2100.16.2026.355904

Катерина Валентинівна Олександренко,
докторка психологічних наук, професорка,
завідувачка кафедри іноземних мов,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна
ORCID:0000-0001-9735-3715
oleksandrenkok@gmail.com

Ігор Анатолійович Росквас,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна
ORCID:0000-0002-8211-1841
ihor219115@gmail.com

ПРО ВПЛИВ ПСИХОТИПОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧА НА ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті подано емпіричне обґрунтування залежності особливостей вивчення іноземної мови здобувачами ЗВО від психотипологічних характеристик їхньої особистості. Зазначається, що процес оволодіння іноземною мовою розглядається як достатньо складний і багатоаспектний. Він складається із комплексу психологічних, педагогічних та соціальних особливостей, які фокусуються як на розвитку самої особистості здобувача, так і на формуванні та розвитку його мовної компетенції. На сформованість мовної компетенції безсумнівний вплив має рівень розвитку іншомовних здібностей, особливості процесів запам'ятовування і відтворення, вербальна активність, а також сфера психотипологічних характеристик особистості суб'єкта.

Ключові слова: вивчення іноземної мови; здобувач ЗВО; психотипологічні характеристики; особистість; успішність навчання.

Kateryna Oleksandrenko,
Doctor of Psychology, Professor,
Head of the Department
of Foreign Languages
Khmelnyskyi National University,
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID:0000-0001-9735-3715
oleksandrenkok@gmail.com

Ihor Roskvas,
PhD in Psychology, Associate
Professor of the Department
of Foreign Languages,
Khmelnyskyi National University,
Khmelnyskyi, Ukraine
ORCID:0000-0002-8211-1841
ihor219115@gmail.com

ON THE INFLUENCE OF PSYCHOTYPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE APPLICANT'S PERSONALITY

ON THE FEATURES OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING

The article provides empirical evidence of the dependence of the characteristics of foreign language learning by higher education institution applicants on the psychotypological characteristics of their personality. It is noted that the process of mastering a foreign language is considered to be quite complex and multifaceted. It consists of a complex of psychological, pedagogical and social characteristics that focus both on the development of the student's personality and on the formation and development of their language competence. The level of development of foreign language abilities, the peculiarities of the processes of memorisation and reproduction, verbal activity, as well as the sphere of psychotypological characteristics of the subject's personality undoubtedly influence the formation of linguistic competence.

The purpose of studying at the Faculty of Foreign Languages is to form the professional competence of future specialists, which contains communicative, psychological and methodical aspects of the specified concept. The most important individual and psychological properties that determine the quality of foreign language acquisition are motivational readiness, willpower, abilities to master a foreign language. Among these properties, verbal memory and thinking, as well as speech hearing, acquire the greatest specific weight. In the process of learning a foreign language at higher education institutions, the cognitive need is formed in this way, when the teacher organizes such special conditions under which the realization of the need is accompanied by positive emotions and ends with the creation of a situation of success. It is under such conditions, when the applicant experiences positive emotions, and the inclination and desire to perform the proposed educational actions are consolidated. The level of professional competence affects the individual's desire for self-actualization. For the successful implementation of personality strategies when mastering a foreign language as a special form of activity of the subject, it is necessary to determine the nature of the relationship between the success of education and the psychotypological characteristics of the personality.

Keywords: foreign language learning; higher education applicant; psychotypological characteristics; personality; academic success.

Процес оволодіння іноземною мовою розглядається як достатньо складний і багатоаспектний. Він складається із комплексу психологічних, педагогічних та соціальних особливостей, які фокусуються як на розвитку самої особистості здобувача, так і на формуванні та розвитку його мовної компетенції. Мовна компетенція визначається адекватним володінням мовою у комунікативній ситуації. На сформованість мовної компетентності безсумнівний вплив має рівень розвитку іншомовних здібностей, особливості процесів запам'ятовування і відтворення, вербальна активність, а також сфера психотипологічних характеристик особистості суб'єкта [5; 6; 8]. У психології періодизація вікового розвитку людини містить доволі особливий проміжок часу, а саме студентський вік, специфікою якого є складні психологічні і когнітивні характеристики. На думку С. Б. Кузікової, цей період є максимально сприятливим для навчання та початку професійного становлення у стінах ЗВО. Саме у цьому віковому періоді сягають своїх максимумів розвитку як фізичні, так і психологічні якості та психічні пізнавальні процеси та емоційно-вольова сфера особистості [2]. У контексті системного уявлення щодо навчальної діяльності необхідно зазначити, що здобувач вищої освіти самостійно ухвалює рішення у таких аспектах життєдіяльності, як адаптація, регулювання, самоорганізація. У цьому віковому періоді (пізня юність) мотиви, завдання, засоби і способи навчальної діяльності усвідомлюються на якісно новому рівні. Ми стаємо свідками народження нових потреб професійного та життєвого самовизначення. Заслуговує на увагу думка О. Ф. Волобуєвої про необхідність психологічного супроводу процесу навчання іноземної мови, який вона розглядає як специфічний процес, що вимагає професійних знань та активної позиції суб'єкта супроводу як професіонала [1]. На її переконання, професійна орієнтація психологічного супроводу набуває нової якості при навчанні іноземних мов – змістовну специфіку вищої іншомовної освіти, яка проявляється у двох напрямках. З одного боку, безсумнівний інтерес представляє психологічна підготовка майбутнього фахівця, яка містить усі прояви суб'єктно-особистісного порядку, що мають відношення до процесу і результатів освоєння іншомовного лінгвістичного досвіду. З іншого боку, високого рівня іншомовної компетенції можна досягти шляхом застосування психолого-педагогічних технологій ефективного навчання.

Мета статті – емпіричне обґрунтування залежності особливостей вивчення іноземної мови здобувачами ЗВО від психотипологічних характеристик їхньої особистості.

Метою навчання на факультеті іноземних мов ХНУ є формування професійної компетентності майбутніх фахівців, яка містить комунікативний, психологічний і методичний аспекти зазначеного поняття. Найважливішими індивідуально-психологічними властивостями, що визначають якість освоєння іноземної мови є мотиваційна готовність, вольові якості, здібності до оволодіння іноземною мовою. Серед цих властивостей найбільшої питомої ваги набувають вербальні пам'ять і мислення, а також мовний слух. В процесі вивчення іноземної мови у ЗВО пізнавальна потреба формується таким чином, коли викладач організовує такі спеціальні умови, за яких реалізація потреби супроводжується позитивними емоціями і завершується створенням ситуації успіху. Саме за таких умов, коли здобувачем переживаються позитивні емоції, і відбувається закріплення схильності і бажання виконувати пропонувані навчальні дії. Рівень професійної компетентності впливає на прагнення особистості до самоактуалізації. Для успішної реалізації стратегій особистості при оволодінні іноземною мовою як особливою формою діяльності суб'єкта необхідно визначити характер співвідношення успішності навчання із психотипологічними характеристиками особистості. Необхідно задуматися про концентрацію зусиль щодо створення сприятливих психологічних умов, що є неможливим без врахування індивідуально-психотипологічних характеристик особистості. У свій час К. Леонгард запропонував термін «акцентована особистість». Ця назва підкреслює, що мова йде саме про крайні варіанти психологічної норми, а не про зачатки патології [10]. Крайній варіант норми відображає посилення, акцентуацію окремих рис характеру, особистості. Низка авторів вважають, що більш коректно було б вести дискурс саме про акцентуації характеру, а не про акцентуовані особистості. При цьому вони апелюють до того, що особистість є більш широким за обсягом поняттям, до складу якого входять світогляд, інтелект, здібності. Базисом особистості вважається характер, формування якого відбувається головним чином у підлітковому віковому періоді, а його поступова трансформація вже у дорослому віці. Тому саме типологія характеру особистості, а не особистості взагалі у цілому є визначальною при індивідуально-психологічній диференціації. Інші психологи доводять, що починаючи з одного року можна вести мову про формування особистості дитини, коли психотипологічна структура особистості накладає відбиток на особистісні переживання та поведінкові стереотипи. О.В. Мамічева, вивчаючи здібності, дійшла висновку, що не здібності, інтелект або світогляд визначають рівень обдарованості, а структура особистості [3; 4].

Особливості акцентуації характеру виявляються не постійно, вони виявляються лише переважно за певних умов. І головне, якщо особливості характеру переважають над особистістю, то вони перешкоджають задовільній соціальній адаптації, успішному навчанню у ЗВО. Якщо ж ці особливості є минуцими, то вони меншою мірою перешкоджають соціальній адаптації. Однак вони завжди відіграють провідну роль у формуванні індивідуального стилю поведінки, навчання, адаптації і взагалі будь-якої діяльності, що здійснюється індивідом. Деякі аномалії характеру або особистості можуть виникнути за різних причин. Однією з них можна вважати біологічні пертурбації, які виникають під час пубертатного періоду, іншою групою причин можуть бути психічних травми особливого роду, які виникають при переживанні особистістю складних ситуацій у житті і які «атакують» місця найменшого опору у характері. В останньому випадку можливі не лише аномальні особистісні та поведінкові зміни, але й невротичні психосоматичні розлади. Кожен тип акцентуації характеру має свої у психологічному сенсі «слабкі місця», що відрізняє його від іншого типу акцентуацій. Так, для гіпертимів такого роду психотравмами і важкими життєвими ситуаціями можуть виявитись депривація від

ровесників, навчання у повільному темпі коли гіпертим навчається у розміреному режимі у малій групі, зміна соціальних умов життя. Щодо особистостей із шизоїдним психотипом це може бути важливістю швидко встановлювати з оточенням глибокі і при тому неформальні емоційні контакти, коли пріоритетними стають вербальний метод засвоєння інформації та комунікативний стиль її відтворення. Коли ж психотравма або важка життєва ситуація не спрямована до місця найменшого опору, не висуває надмірних вимог, то ситуація, як правило, обмежується адекватною реакцією особистості, не виходячи за межі соціальної адаптації. А якщо акцентуації характеру зустрічають деякі несприятливі умови, то є вірогідність появи підвищеної соціально-психологічної стійкості. Особистість із шизоїдним психотипом легко переносить ситуації самотності, із гіпертимним – умови, при яких вимагається підвищена активність, миттєва винахідливість, спритність і витривалість.

Акцентуації характеру можна вважати крайніми варіантами його норми. При цьому окремі риси характеру виявляються посилені надмірно, що може стати причиною селективної вразливості до певних психогенних впливів, при тому що може паралельно з цим спостерігатись гарна чи навіть підвищена стійкість до інших впливів. Наявність акцентуації може вважатись тим преморбідним фоном, на якому виникає вірогідність появи різного роду пограничних психічних розладів (ППР) – афективні реакції, реактивні стани, порушення поведінки. При тому більшість акцентуацій характеру не ведуть до розвитку розладів подібного роду. З іншого боку, акцентуації характеру, у формуванні яких бере участь генетичний чинник, є допоміжною ланкою у виборі індивідуального стилю навчання, реагування на навколишню ситуацію, у формуванні поведінкових особливостей, і це зумовлює успішність навчання та оволодіння іноземною мовою. На думку К. Леонгарда, у розвинених країнах більше половини населення належить до акцентованих особистостей.

Основу акцентуваної особистості складають психофізіологічні механізми (біологічний, нейрогуморальний, нейроендокринний, метаболічний тощо), завдяки яким особистість з самого початку формується як акцентуована, тобто із вродженими (генетичними) особливостями реагування на екзогенний вплив. Таким чином, акцентуована особистість (шизоїдна, епілептоїдна, істероїдна і циклоїдна) має свою складну структуру, детерміновану психофізіологічними, нейрофізіологічними, нейрохімічними і біологічними процесами в організмі, яку буде більш точно називати психотипологічною структурою особистості. Не можна не брати до уваги роботи деяких дослідників, які аргументовано доводять вплив набутих чинників на структуру особистості: дизонтогенез, екологічні чинники – радіаційні, хімічні, резидуально-органічна недостатність центральної нервової системи, несприятливий вплив соціального середовища проживання. Однак якщо виключити деструктивний вплив набутих зовнішніх чинників, а також несприятливий вплив соціального середовища на людину, то психотипологічна структура особистості є не допоміжним, а основним спадковим чинником, що визначає адаптацію і загальний розвиток людини.

З даних теоретичних позицій видається значущим простежити залежність успішного навчання та оволодіння іноземною мовою від психотипологічної структури особистості здобувача ЗВО. Розділивши усіх обстежених, які вивчають іноземну мову відповідно до уявлень К. Conrad, E. Kretschmer, W. H. Sheldon, S. S. Stevens, W. B. Tucker [8; 9; 11] на чотири групи залежно від конституційно-психотипологічних особливостей, було отримано такі дані: 31 % (59) обстежених складають представники із циклоїдною структурою особистості, 24 % (46) – з епілептоїдною, 33 % (63) – з істероїдною і 13 % (25) – із шизоїдною структурою особистості (рис. 1).

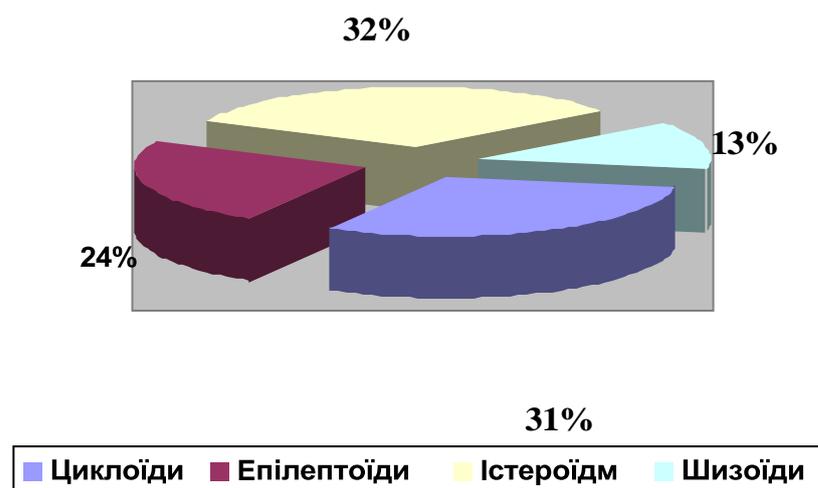

Рис. 1 Співвідношення особистісних психотипів (%) у здобувачів, що вивчають іноземну мову (% від загальної кількості)

Серед обстежених переважали здобувачі з істероїдним і циклоїдним психотипами, менший відсоток припадав на представників з епілептоїдним психотипом, ще менший відсоток студентів виявлено із шизоїдною структурою психотипу. За допомогою запропонованої робочої схеми поділу структури особистості за психотипом і за ступенем стабільності/нестабільності успішності було піддано експериментально-психологічному аналізу 193 здобувачів, які навчаються на 2-3 курсі факультету іноземних мов ХНУ із відмінною, хорошою та задовільною успішністю (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл здобувачів за рівнем успішності навчання іноземній мові залежно від особистісного психотипу

Психотип	Відмінна	Гарна	Задовільна
Істероїдний	29	38	33
Циклоїдний	32	46	22
Епілептоїдний	33	33	35
Шизоїдний	8	12	5

Для здобувачів із циклоїдною структурою особистості характерним є високий рівень процесу інтеріоризації у період навчання, коли засвоювана пріоритетна зорова інформація і некоммуникативний стиль відтворення інформації оптимізує переклад зовнішньої активності у внутрішню інтелектуальну діяльність, сприяючи високому рівню професійного перекладу іноземної літератури. Здобувачі, яким притаманний істероїдний психотип, відрізняються наявністю переважно вербального методу засвоєння інформації, їм притаманні висока продуктивність слухової пам'яті, якісне сприйняття лінгвістичних конструкцій, що подаються на слух. Вони здатні швидко вникати у сенс лінгвістичного діалогу. Характерний для них коммуникативний стиль відтворення надає можливість продовжувати діалогічне спілкування, не вдаючись доз превентивної підготовки. Точний фокус уваги на мовленнєвій діяльності дозволяє брати участь і досягати вражаючих результатів у синхронних перекладах. Випробовувані з істероїдним психотипом особистості під впливом деструктивного соціального середовища відрізнялися появою аномальних особистісних і

поведінкових реакцій, які обмежували можливість освоєння іноземної мови у вигляді зниження якості сприйняття мови на слух із зникненням легкості та емоційної насиченості усного спілкування, сприяючи переведенню здобувачів до підгрупи «трієчників».

Здобувачам з епілептоїдним психотипом притаманні комунікативний і некомунікативний стилі оволодіння мовою як вербальними, так і зоровими високоефективними методами засвоєння інформації. Поєднання некомунікативного стилю оволодіння мовою і зорового методу засвоєння інформації забезпечує повільне сприйняття і переробку словесної конструкції на слух при якісному виконанні лінгвістичних завдань. Здатність до тривалої мобілізації дозволяє досягти успіху при синхронному і технічному перекладі, з однаковим успіхом проявляти творчий потенціал і виконувати зовні рутинні завдання. Здобувачі, що мають шизоїдний та астенічний психотипи реагування характеризуються некомунікативним стилем оволодіння мовою і зоровим методом засвоєння інформації, коли погіршується здатність до вербалізації, сприйняття на слух складних граматичних конструкцій і розсіюється активна увага. Комунікативний стиль оволодіння мовою поєднується зі стеничним реагуванням та однаково успішними вербальним і зоровим методами сприйняття, забезпечуючи високу і точну працездатність. Творчий підхід у технічному перекладі та точність відтворення професійної та комунікативної англійської мови оптимізує діяльність будь-якого мікросоціуму, де працюють представники шизоїдного психотипу, що перебувають у конституційному діапазоні психологічної норми – акцентуації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волобуєва О. Ф. Психологічні засади розвитку професійних іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала: дис... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2010. 455 с.
2. Кузікова С., Щербак Т. Адаптивні стратегії організації навчальної діяльності студентів ЗВО. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Серія «Психологія»*. Харків: ХНПУ, 2023. Вип. 68. С. 158–171. <https://doi.org/10.34142/23129387.2023.68.11>
3. Мамічева О. В., Кашеєва Ю. В. Ретроспективний аналіз проблеми розвитку мовленнєвої діяльності. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Психологія*, 2013. Т. 18, Вип. 4. С. 202–208.
4. Мамічева О. В. Психологічні основи розвитку педагогічних здібностей викладачів гуманітарних дисциплін вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.01. Одеса, 2010. 34 с.
5. Bokhonkova Y., Tsymbal S., Yaremenko N., Buhaiova N. Research of Types of Learned Helplessness of Future Specialists in Foreign Philology. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, 2023. V. 10, P. 213–231. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-12>
6. Bolinger D. *Language – the loaded weapon*. L., 1980.
7. Conard K. *Constitutional types*. Berlin, Göttingen, Heidelberg, Springer-Verlag, 1963.
8. Gardner R. Cognitive styles in categorising behavior. *J. Pers*, 1981. V. 22. P. 214–233.
9. Kretschmer E. *Physique and character*. Berlin, Göttingen, Heidelberg, Springer, 1955.
10. Leonhard K. Classification of Endogenous Psychoses and their Differentiated Etiology. *Springer Vienna*, December 2012. DOI: 10.1007/978-3-7091-6371-9
11. Sheldon W. H., Stevens S. S., Tucker W. B. *The varieties of human physique*. New York, Harper and Brothers, 1940.

REFERENCES

1. Volobujeva, O. F. (2010). *Psychologichni zasady rozvytku profesijnyh inshomovnyh zdibnostej majbutn'ogo vijs'kovogo profesionala. Doctor's thesis [in Ukrainian]*.

2. Kuzikova, S. & Shherbak, T. (2023). *Adaptyvni strategii' organizacii' navchal'noi' dijal'nosti studentiv ZVO [Adaptive strategies for organising the educational activities of students in higher education institutions]. Visnyk HNPU imeni G.S. Skovorody. Serija «Psychologija». Harkiv: HNPU, 68, 158–171* <https://doi.org/10.34142/23129387.2023.68.11> [in Ukrainian].
3. Mamicheva, O. V. & Kashhejeva, Ju.V. (2013). *Retrospektyvnyj analiz problemy rozvytku movlennjevoi' dijal'nosti [Retrospective analysis of the problem of speech development]. Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu. Serija: Psychologija, 18, 4, 202–208* [in Ukrainian].
4. Mamicheva, O. V. (2010). *Psychologichni osnovy rozvytku pedagogichnyh zdibnostej vykladachiv gumanitarnyh dyscyplin vyshhyh navchal'nyh zakladiv. Doctor's thesis* [in Ukrainian].
5. Bokhonkova, Y., Tsymbal, S., Yaremenko, N., & Buhaiova, N. (2023). *Research of Types of Learned Helplessness of Future Specialists in Foreign Philology. Insight: The Psychological Dimensions of Society, (10), 213–231.* <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-12>
6. Bolinger, D. (1980). *Language – the loaded weapon.* L., 1980.
7. Conard, K. (1963). *Constitutional types.* Berlin, Göttingen, Heidelberg, Springer-Verlag.
8. Gardner, R. (1981). *Cognitive styles in categorising behavior. J. Pers, 22, 214–233.*
9. Kretschmer, E. (1955). *Physique and character.* Berlin, Göttingen, Heidelberg, Springer.
10. Leonhard, K. (2012). *Classification of Endogenous Psychoses and their Differentiated Etiology. Springer Vienna.* DOI: 10.1007/978-3-7091-6371-9
11. Sheldon, W. H., Stevens, S. S. & Tucker, W. B. (1940). *The varieties of human physique.* New York, Harper and Brothers.

*Подано до редакції: 16.02.2026.
Прийнята до друку 12.03.2026 р.
Опубліковано 28.03.2026 р.*

This work is licensed under a Creative Commons License Creative Commons Attribution 4.0 International (CC-BY-4.0).